

ЄМЕЛЬЯНЕНКО В. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 2
(Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.346

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОЗНАК ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Статтю присвячено розгляду дискусійних проблем визначення об'єктивних ознак незаконного заволодіння транспортним засобом. Обґрунтовано, що діяння в розглядуваному злочині є фізичним вилученням предмета злочину, а його форми треба виділяти залежно від способу вчинення посягання.

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортним засобом, транспортний засіб, об'єктивні ознаки.

Статья посвящена рассмотрению дискуссионных проблем определения признаков объективной стороны незаконного завладения транспортным средством. Обосновано, что деяние в рассматриваемом преступлении является физическим изъятием предмета преступления, а его формы следует выделять в зависимости от способа совершения посягательства.

Ключевые слова: незаконное завладение транспортным средством, транспортное средство, объективные признаки.

The article is devoted to controversial issues concerning of characteristics of objective side of illegal acquisition of a vehicle. It is proved that the act in this crime is the physical seizure of the subject of crime, and its form should be allocated depending on the way the crime was committed.

Key words: illegal acquisition of a vehicle, vehicle, objective signs.

Вступ. Об'єктивна сторона складу злочину становить зовнішню характеристику злочинного посягання. Саме ознаки об'єктивної сторони, закріплені в статтях (частинах статей) Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України), є найбільш «інформаційно насиченими» порівняно з ознаками інших елементів складу злочину. Це стосується й ознак об'єктивної сторони незаконного заволодіння транспортним засобом, відповідальність за вчинення якого передбачено ст. 289 КК України. Щодо їх характеристики немає єдності думок серед науковців, які займалися цим питанням (Г.В. Галахова, В.А. Звіряка, Ю.Ф. Іванов, О.І. Коробєєв, Б.О. Куринов, В.А. Мисливий, В.М. Хомич тощо), по-різному вони вирішуються й на практиці.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення проблем визначення ознак об'єктивної сторони незаконного заволодіння транспортним засобом, форм, у яких воно може бути вчинене, та надання практичних рекомендацій щодо застосування ст. 289 КК України в судово-слідчій практиці.

Результати дослідження. Діяння як ознака об'єктивної сторони незаконного заволодіння транспортним засобом виражена в ч. 1 ст. 289 КК України за допомогою поняття «незаконне заволодіння», через що встановлення його змісту є першочерговим завданням.

Тлумачні словники визначають заволодіння як взяття у своє повне володіння, опанування, захоплення, привласнення хитрістю або силою тощо [1, с. 381; 2, с. 561;

3, с. 50; 4, с. 203], тобто під ним розуміється встановлення панування над кимось або чимось будь-яким способом. З урахуванням визначення в п. 1 примітки до ст. 289 КК України об'єктивних ознак незаконного заволодіння транспортним засобом як протиправного вилучення будь-яким способом транспортного засобу у власника чи користувача всупереч їх волі можна зробити висновок, що законодавець розкриває поняття «заволодіння» за допомогою поняття «вилучення».

Щодо змісту поняття «вилучення» в теорії кримінального права висловлені різні думки. Через те, що наукова розробка поняття «вилучення» здійснювалася насамперед стосовно корисливих посягань на відносини власності, пов'язаних з обертанням чужого майна на користь винного чи інших осіб (за КК України 1960 року – розкрадання), варто звернутися саме до «класичних» робіт тих науковців, які займалися цією проблематикою.

Г.А. Кригер пише: «Для більшості форм розкрадання способом витягання є злочинне заволодіння соціалістичним майном, поєднане з вилученням його із чужого володіння (розкрадання шляхом крадіжки, грабежу, шахрайства та зловживання службовим становищем)» [5, с. 64]. При цьому дії під час привласнення й розтрата автор характеризує не як вилучення майна із чужого володіння (винний володіє майном правомірно), а як його утримання, що є «фактично є нічим іншим, як злочинним заволодінням» [5, с. 64]. Водночас Г.А. Кригер, надаючи загальну характеристику розкрадань, говорить про витягання майна з фондів власника, проте, як підкреслив А.О. Пінаєв, «очевидно, що «вилучити» і «витягати» в цьому розумінні рівнозначні, і спроба уникнути вживання слова «вилучення» в цьому випадку не звільняє автора від певного протиріччя в оцінці зазначеного терміна» [6, с. 89].

Із цього можна зробити висновок, що Г.А. Кригер розумів під незаконним заволодінням майном як його вилучення, так і його незаконне утримання [7, с. 64–65]. При цьому вилучення розумілося тільки як фізичний перехід майна з володіння однієї особи до володіння іншої.

Подібне розуміння вилучення ми зустрічаємо й у В.О. Владимірова, який, характеризуючи викрадення, визначав вилучення як протиправне захоплення майна, виведення його з володіння власника, вчинене проти або поза його волею. Автор підкреслював, що вилучена річ із володіння потерпілого переміщається в незаконне фактичне володіння викрадача [7, с. 30, 32]. Інакше кажучи, вилучення також розумілося у фізичному значенні.

Ю.І. Ляпунов виходить із широкого розуміння терміна «вилучення», вважаючи, що воно характеризує всі форми розкрадання. На думку автора, у результаті вилучення майно фактично виводиться з фондів власника, переходячи в незаконне володіння винного, що стосується повною мірою і привласнення, і розтрата [8, с. 28–29].

А.О. Пінаєв, вважаючи, що лише сукупність двох понять (вилучення й обертання) може повністю охопити зміст дії під час розкрадання, розуміє вилучення як незаконну суспільно небезпечну дію, що виключає майно з фонду власника й заподіює шкоду відносинам у сфері виробництва [6, с. 87–90]. При цьому вилучення, на думку автора, може й не супроводжуватися незаконним збагаченням [6, с. 90], тобто майно може не обертатися на користь винного або інших осіб.

Розрізняє поняття «вилучення» й «обертання» й П.С. Матишевський. Учений вважає, що в разі привласнення й розтрата винний майно не вилучає, а лише обертає його на свою або інших осіб користь [9, с. 31–32].

Цього ж висновку доходить В.С. Устинов. На його думку, якби розкрадання виражалося тільки у вилученні майна, то стосовно привласнення й розтрата довелося б це поняття тлумачити розширено [10, с. 226].

Незаконне заволодіння транспортним засобом не належить до корисливих посягань на відносини власності, що пов'язані з обертанням чужого майна на користь винного або інших осіб, через що ми не будемо вступати в дискусію стосовно термінів, які найбільш повно характеризують діяння в зазначеній групі злочинів. Для цієї статті становить інтерес тільки з'ясування змісту поняття «вилучення», оскільки саме за його допомогою законодавець визначає об'єктивну сторону незаконного заволодіння транспортним засобом.

З вищевикладеного видно, що більшість учених-криміналістів розглядає вилучення тільки як фізичне витягання (переміщення) майна з володіння власника. Водночас було висловлено думку, що вилучення може характеризуватися також юридичним переміщенням майна, за якого воно фізично не переміщується, однак юридично виводиться зі складу майнового фонду потерпілого [10, с. 228–229; 11, с. 93; 12, с. 200].

На нашу думку, у ст. 289 КК України йдеться про фізичне вилучення, тобто про таке протиправне виведення транспортного засобу з володіння власника (користувача, володільця) і перехід його в незаконне володіння винного, за якого відбувається протиправне фізичне переміщення предмета злочину у володіння злочинця. Тільки такі дії здатні заподіяти шкоду безпосереднім об'єктам цього посягання – відносинам, що забезпечують безпеку дорожнього руху механічного транспорту, і відносинам власності (іншим речовим відносинам) на транспортний засіб. Цієї позиції послідовно дотримується й судово-слідча практика.

Визначаючи поняття незаконного заволодіння транспортним засобом, законодавець указав на протиправний характер вилучення (тобто винний, вилучаючи чужий для нього транспортний засіб, не має на нього ані дійсного, ані передбачуваного права). При цьому в зміст протиправності, відповідно до чинної редакції ст. 289 КК України, не входить ознака вчинення вилучення *всупереч волі* його власника або користувача. Таке рішення законодавця можна пояснити прагненням окреслити якомога докладніше ознаки цього посягання. Однак очевидно, що коли виключити з дефініції незаконного заволодіння транспортним засобом ознаку «всупереч волі власника або користувача», то ми повинні будемо включити цю ознаку до змісту протиправності вилучення. Саме тому під час визначення протиправності діяння в злочинах проти власності, пов'язаних з обертанням майна на користь винного або інших осіб, у юридичній літературі окремо звертається увага на те, що посягання відбувається *всупереч волі* потерпілого.

Зазначимо, що в п. 1 примітки до ст. 289 КК України говориться про незаконне заволодіння *всупереч волі* власника чи користувача транспортного засобу. Однак на практиці можливі випадки, коли воля відповідних осіб взагалі може бути не виражена. У такому значенні говорити про те, що заволодіння вчиняється *всупереч волі* власника чи користувача транспортного засобу, не можна. Так, під час таємного незаконного заволодіння транспортним засобом його вилучення відбувається взагалі без будь-якого вираження волі потерпілого й інших осіб, що саме й обумовлено таємним способом дії.

Таким чином, якщо законодавець вивів цю ознаку за рамки протиправності, юридично більш точно було б указати в законі, що цей злочин може вчинятися не лише *всупереч*, а й *поза волею* власника чи користувача транспортного засобу¹.

Щодо того, чи є злочин, передбачений ст. 289 КК України, злочином із формальним або матеріальним складом, у науці кримінального права немає єдиної точки зору.

Деякі вчені визнають це посягання злочином із матеріальним складом [13, с. 208; 14, с. 531; 15, с. 229; 16, с. 229]. Так, В.А. Мисливий вказує, що незаконне заволодіння транспортним засобом вважається закінченим із моменту, «коли винна особа вилучила транспортний засіб і має реальну можливість користуватися або розпоряджатися ним за своїм розсудом (сховати, продати тощо), якщо таке вилучення вчинене викраденням» [14, с. 65]. Однак при цьому не вказується на наслідки діяння, які є обов'язковими для злочинів із матеріальним складом. Більше того, автор зазначає: «Якщо заволодіння транспортним засобом без мети привласнення, то злочин є закінченим із моменту заволодіння транспортним засобом із початку його переміщення будь-яким способом» [14, с. 65]. Саме такий підхід щодо визначення моменту закінчення незаконного заволодіння транспортним засобом був реалізований у ст. 2153 КК України 1960 року, яку до 21 вересня 2000 року було сформульовано як угон автомобілів усіх видів, мотоциклів, тракторів або інших самохідних машин без мети їх крадіжки. Склад цього злочину в кримінально-правовій літературі цілком справедливо ха-

¹ Варто зазначити, що за наявності обставин, що виключають злочинність діяння, вчинене не буде злочином навіть тоді, якщо воно скоєне *всупереч* або *поза волею* власника (користувача).

рактизувався як формальний, оскільки законом не передбачено в цьому випадку настання суспільно небезпечних наслідків [17, с. 203; 18, с. 17–18; 19, с. 15].

Як бачимо, учені-криміналісти ставлять вирішення питання про час закінчення злочину в залежність від мети, яку переслідував винний. Така позиція є спірною.

Справа в тому, що зовнішні ознаки незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого з метою обертання його на користь винного або інших осіб і вчиненого без такої мети, є юридично тотожними. Якщо прийняти зазначену вище позицію, то вийде, що зовні ідентичне діяння, передбачене однією й тією ж статтею КК України, в одному випадку буде кваліфікуватися як закінчений, а в іншому – як незакінчений злочин. Зазначимо, що ст. 289 КК України передбачає відповідальність за протиправне вилучення транспортного засобу незалежно від мети. Для наявності закінченого складу незаконного заволодіння транспортним засобом досить установити лише факт протиправного вилучення транспортного засобу, коли одержали свій повний розвиток описані в законі ознаки об'єктивної сторони. Закон не говорить про необхідність установлення яких-небудь наслідків діяння.

Виходячи із цього, варто зробити висновок про те, що незаконне заволодіння транспортним засобом є злочином із формальним складом. Він вважається закінченим із моменту, коли особа після встановлення контролю над транспортним засобом перемістила його в просторі будь-яким способом із місця, де він знаходився.

Наступним питанням, щодо якого продовжується наукова дискусія, є питання про форми, у яких може бути виражене незаконне заволодіння транспортним засобом.

П.С. Матишевський бере за основу класифікації критерій мети вчинення злочину й виділяє дві форми дій: 1) незаконне заволодіння для тимчасового використання; 2) незаконне заволодіння, пов'язане з обертанням транспортного засобу на користь винного або інших осіб. При цьому для першої форми характерний такий спосіб, як угон або захоплення, а для другої – дії, пов'язані з викраденням таких засобів шляхом крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства [20, с. 756]. Схожу позицію займає й О.М. Костенко, вказуючи, що це посягання вчиняється шляхом крадіжки, грабежу, розбою, вимагання, шахрайства, а також заволодіння транспортним засобом без мети викрадення (угон) [21, с. 125]. В.С. Гуславський, О.М. Опальченко та А.І. Терещенко доповнюють перелік дій, якими може вчинитися незаконне заволодіння транспортним засобом, привласненням, розтратою та зловживанням посадовим становищем [22, с. 207]. В.А. Мисливий зазначає, що розглядуваний злочин «може вчинитися шляхом викрадення або іншого незаконного заволодіння транспортним засобом, що позбавляє користувача або власника можливості використовувати його за своїм розсудом» [14, с. 65]. Тим самим автори погоджуються в цілому з наведеною класифікацією, однак уникають, на відміну від П.С. Матишевського й О.М. Костенка, вживання терміна «угон».

Викладене свідчить про те, що думки вчених-криміналістів схожі в тому, що виділяються дві форми незаконного заволодіння транспортним засобом на основі такого критерію, як мета злочину. Коли мета не пов'язана з обертанням транспортного засобу на користь винного або інших осіб, учені називають цю форму або угоном (П.С. Матишевський, О.М. Костенко, В.С. Гуславський, О.М. Опальченко, А.І. Терещенко), або вчиненням посягання без мети обертання транспортного засобу на користь винного або інших осіб (В.А. Мисливий). Якщо ж метою вчинення злочину є обертання транспортного засобу на користь винного або інших осіб, формами незаконного заволодіння транспортним засобом називають крадіжку, грабіж, розбій тощо (вказуючи відповідні статті КК України)².

Вважаємо, що із запропонованими класифікаціями не можна погодитися з огляду на те, що, по-перше, в основі поділу незаконного заволодіння транспортним засобом на форми лежить мета вчинення злочину, що належить не до об'єктивної, а до суб'єктивної сторони складу злочину. На нашу думку, в основу такої класифікації повинні бути покладені лише

² Відмінності в цьому разі полягають лише в тому, що одні автори відносять привласнення, розтрату й заволодіння шляхом зловживання службовим становищем до форм незаконного заволодіння транспортним засобом, а інші не розглядають їх як такі.

об'єктивні ознаки, які характеризують посягання із зовнішньої сторони, зокрема спосіб вчинення злочину. По-друге, не можна визнати правильною вказівку на те, що незаконне заволодіння транспортним засобом може відбуватися у формі крадіжки, грабежу, розбою, вимагання тощо. Точніше було б вважати, що незаконне заволодіння транспортним засобом може бути вчинено способом, який характерний для крадіжки, грабежу, шахрайства тощо. В іншому випадку виникнуть неминучі протиріччя.

Так, незаконне заволодіння транспортним засобом повинно визнаватися закінченим тоді ж, коли визнаються закінченими всі ці злочини. Наприклад, відомо, що вимагання вважається закінченим із моменту пред'явлення вимог, пов'язаних із погрозою. Відповідно, незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене шляхом «вимагання», також має визнаватися закінченим із цього ж моменту. Однак у такому випадку не одержує повного розвитку об'єктивна сторона злочину, що виражається у вилученні транспортного засобу. Жодного вилучення в такому разі ще не відбулося, висловлення вимог, поєднаних із погрозою, є лише початком здійснення об'єктивної сторони злочину. Таке діяння має кваліфікуватися як замах на незаконне заволодіння транспортним засобом³.

Більш переконливою є позиція, яку зайняв Пленум Верховного Суду України й виразив її в п. 15 своєї Постанови «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 року № 14 [23, с. 9]. Відповідно до нього незаконне заволодіння транспортним засобом може вчинятися таємно, відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погроз. Розглянемо ці форми.

Таємне незаконне заволодіння транспортним засобом вчиняється в спосіб, за якого винний діє непомітно для інших (на думку самого винного), а також за відсутності потерпілого або інших осіб, у веденні або під охороною яких перебуває відповідний транспортний засіб, а також коли відповідні особи присутні, проте не усвідомлюють того, що вчинюється злочин, або він вчинюється непомітно для них. При цьому сам винний повинен усвідомлювати, що його діяння є таємним, а не явним [9, с. 43]. Посягання буде таємним і тоді, коли воно відбувається в присутності сторонніх осіб, які не помічають цього або ж не усвідомлюють протиправність дій винного, вважаючи, що той діє правомірно. Так, наприклад, дії винної особи, що впевнено підійшла до незамкненого автомобіля, потім проникла в нього та здійснила поїздку, сприймаються оточуючими як дії законного власника або іншого правомірного користувача транспортного засобу. Інші особи в цьому випадку не усвідомлюють факту вчинення злочину. Вважаємо, що злочин має визнаватися вчиненим таємно також у тому разі, коли винний діє в таких умовах, які, на його думку, виключають втручання сторонніх осіб за їх усвідомлення протиправності вчинюваних дій. Винний при цьому розраховує на потурання відповідних осіб (наприклад, вчинення злочину, коли свідками є близькі родичі).

Відкрите незаконне заволодіння транспортним засобом має місце, коли винний, усвідомлюючи це, діє «помітно для потерпілого або сторонніх осіб, тобто в такій обстановці та за таких умов, коли ці особи не просто присутні на місці злочину, а й спостерігають дії, що вчиняються винним та, головне, усвідомлюють їх злочинний характер» [7, с. 53].

На відміну від таємного вчинення розглядуваного злочину під час його відкритого вчинення винний розраховує не на таємність дій, а на розгубленість і переляк потерпілого й інших осіб. Він також може покладатися на можливість швидко й безперешкодно зникнути з місця злочину, що ґрунтується на нерішучості, байдужості й потуранні очевидців, які, за його розрахунками, не ризикнуть або просто не захочуть втручатися «не в свою справу» [7, с. 55].

Відкрите незаконне заволодіння транспортним засобом може бути вчинене як без насильства, так і з його застосуванням.

³ Якщо ж така вимога з погрозою спрямована на юридичне, а не на фізичне вилучення транспортного засобу (наприклад, вимога передати право власності), то вчинене має кваліфікуватися як вимагання.

За відкритої ненасильницької форми винний «уникає фізичного зіткнення» з потерпілим або іншими особами, які усвідомлюють факт вчинення злочину [9, с. 48]. Він прагне незаконно заволодіти транспортним засобом «мінімальними зусиллями». При цьому відкритий характер дій винної особи завжди містить потенційну загрозу застосування насильства. Однак така потенційна погроза не є ще погрозою реальною. В останньому випадку, а також під час реалізації цієї погрози матиме місце *відкрита насильницька форма* незаконного заволодіння транспортним засобом. Вона характеризується тим, що винний використовує для вчинення посягання фізичне насильство, що не є або що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 2 та ч. 3 ст. 289 КК України відповідно), або погрозу застосування такого насильства⁴.

Вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом шляхом обману характеризується таким впливом на психіку потерпілого, за якого винний повідомляє йому неправдиві відомості в обсязі, достатньому для нав'язування неправильних уявлень про певні факти та введення в оману, яка пов'язує поведінку винного з діями того, кого обманюють, а також його уявленнями й судженнями про відповідні обставини [24, с. 11].

Під час вчинення посягання шляхом *зловживанням довірою* особа протиправно й умисно використовує засновану на певних фактичних або юридичних обставинах довіру потерпілого для незаконного заволодіння транспортним засобом.

Обман і зловживання довірою під час вчинення розглядуваного злочину є не самостійними, а допоміжними діями, що забезпечують можливість вчинення основної – заволодіння транспортним засобом. Вдаючись до обману або зловживання довірою, винний викликає у власника, належного користувача або володільця транспортного засобу оману, у силу якої той добровільно надає доступ до власного або довіреного йому транспортного засобу, створюючи тим самим умови для вчинення злочину.

Висновки. Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що незаконне заволодіння транспортним засобом з об'єктивної сторони є актом його протиправного фізичного вилучення будь-яким способом у власника, користувача чи іншого правомірного володільця всупереч або поза їх волю. При цьому відбувається протиправне вилучення (виведення) чужого транспортного засобу з володіння власника (користувача, володільця) і перехід його в незаконне володіння винного, за якого предмет злочину протиправно фізично переміщається у володіння злочинця. Злочин, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 289 КК України, має *формальний склад* і вважається закінченим із моменту, коли транспортний засіб було протиправно переміщено з місця його первинного знаходження. Критерієм поділу незаконного заволодіння транспортним засобом на певні форми має бути така об'єктивна ознака, як спосіб вчинення злочину.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль. – М. : Русский язык, 1980– . – Т. 4 : Р–Ю. – 1980. – 683 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / уклад. : В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Аконт, 2000– . – Т. 2 : Ж–ОБД. – 2000. – 911 с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка : [70 000 слов] / С.И. Ожегов ; под ред. Н.Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1991. – 917 с.
5. Кригер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества / Г.А. Кригер. – М. : Юридическая литература, 1974. – 336 с.
6. Пинаев А.А. Уголовно-правовая борьба с хищениями / А.А. Пинаев. – Х. : Вища школа, 1975. – 189 с.

⁴ Зміст цього насильства розкривається в п. 5 та п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 року № 10 [25].

7. Владимиров В.А. Квалификация похищений личного имущества / В.А. Владимиров. – М. : Юридическая литература, 1974. – 208 с.
8. Владимиров В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М. : Юридическая литература, 1986. – 224 с.
9. Матышевский П.С. Ответственность за преступления против социалистической собственности / П.С. Матышевский. – К. : Вища школа, 1983. – 175 с.
10. Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 775 с.
11. Гуторова Н.А. Уголовное право Украины: Особенная часть : [конспект лекций] / Н.А. Гуторова. – Х. : ООО Одиссей, 2003. – 320 с.
12. Уголовное право: Особенная часть : [учебник для вузов] / отв. ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамова, Г.П. Новоселов. – М. : ИНФРА-М ; НОРМА, 1997. – 768 с.
13. Гуславський В.С. Незаконне заволодіння транспортним засобом (наук.-практ. комент. до ст. 2153 Кримінального кодексу України) / В.С. Гуславський, О.М. Опальченко, А.І. Терещенко // Наук. вісн. Дніпропетр. юрид. ін.-ту МВС України : зб. наук. пр. – 2001. – № 1(4). – С. 205–213.
14. Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту / В.А. Мисливий. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2004. – 380 с.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / під заг. ред. В.Г. Гончаренка, М.О. Потебенька. – К. : Форум, 2001. – 942 с.
16. Харченко В.Б. Уголовное право Украины: Общая и Особенная часть в вопросах и ответах : [конспект лекций] / В.Б. Харченко. – К. : Атика, 2003. – 272 с.
17. Коробеев А.И. Транспортные преступления / А.И. Коробеев – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 406 с.
18. Пантелеев В.П. Угон автотранспортных средств (уголовно-правовые и криминалогические вопросы) / В.П. Пантелеев. – Караганда : Караганд. высш. шк. МВД СССР, 1982. – 75 с.
19. Петухов Б.С. Уголовная ответственность за угон транспортных средств / Б.С. Петухов // Законность. – 1994. – № 2. – С. 13–17.
20. Уголовный кодекс Украины: науч.-практ. комент. / отв. ред. С.С. Яценко. – К. : А. С. К., 2003. – 1088 с.
21. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2002– . – Т. 4 : Н – П. – 2002. – 720 с.
22. Гуславський В.С. Незаконне заволодіння транспортним засобом (науково-практичний коментарій до ст. 2153 Кримінального кодексу України) / В.С. Гуславський, О.М. Опальченко, А.І. Терещенко // Наук. вісн. Дніпропетр. юрид. ін.-ту МВС України : зб. наук. пр. – 2001. – № 1(4). – С. 205–213.
23. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 14 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 6–11.
24. Панов Н.И. Квалификация преступлений, совершаемых путем обмана и злоупотребления доверием : [учебное пособие] / Н.И. Панов. – К. : УМК ВО, 1988. – 80 с.
25. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/A2BBE3D565D1FEAEC2257AF4005105EB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/A2BBE3D565D1FEAEC2257AF4005105EB).

